

ČASOPISI O BERAČIH NA SLOVENSKEM V DRUGI POLOVICI 19. IN V ZAČETKU 20. STOLETJA

Nena Židov

45

IZVLEČEK

Avtorica se v članku ukvarja z berači na Slovenskem v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. Ugotavlja, v kakšni meri in na kakšen način se pojavljajo teme, povezane z berači, v nekaterih slovenskih časopisih. Posebej so izpostavljeni zapisi, ki govorijo o odnosu do beračev, o nalogah lokalne skupnosti v zvezi s skrbjo zanje, o predlogih za omejevanja porok med njimi in o njihovem umiranju. Podoba, ki jo ustvarjajo časopisi, pa mestoma primerja tudi z zgodovinsko in etnološko literaturo in viri, povezanimi z berači v obravnavanem času.

Ključne besede: odnos do beračev, skrb za berače, poroke beračev, umiranje beračev, Slovenija, časopisje, etnologija, zgodovina

ABSTRACT

The article deals with beggars in Slovenia in the second half of the 19th and early 20th centuries. It describes to what extent and in which ways themes related to beggars appeared in some Slovene newspapers. The article focuses in particular on texts referring to the attitude to beggars, the responsibilities of the local communities for the care of beggars, proposals to restrict marriage between them, and their dying. The image created by the newspapers is partly compared to the historical and ethnological literature and sources on beggars in the period under study.

Keywords: attitude to beggars, care of beggars, marriage between beggars, dying beggars, Slovenia, newspapers, ethnology, history

Uvod

V članku ugotavljam, v kakšni meri in na kakšen način se pojavljajo teme, povezane z berači, v nekaterih slovenskih časopisih v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja. Upoštevani so članki, ki so jih objavljali v časopisih: *Dolenjske novice* (Novo mesto, 1885–1919), *Kmetijske in rokodelske novice* (Ljubljana, 1843–1902), *Slovenec* (Ljubljana, 1868–1943), *Slovenski gospodar* (Maribor, 1867–1941) in *Slovenski narod* (Ljubljana, 1868–1943). Zanima me, kako se v časopisju kaže odnos okolice do beračev in kakšna je pričevalnost časopisja v zvezi z nekaterimi vidiki njihovega življenja. Posebej me zanimajo zapisi, povezani z odnosom do beračev, z

nalogami lokalnih skupnosti v zvezi s skrbjo zanje, o omejevanju porok med njimi in o njihovem umiranju. Podobe načina življenja beračev, kakršnega ustvarja časopisje, v članku mestoma primerjam z zgodovinskimi in etnološkimi viri ter literaturo.

Berači oziroma beračice so osebe, ki se preživljajo s prosjačenjem oziroma z beračenjem. Število beračev se je spreminjalo in je bilo odvisno od vojn, nalezljivih boleznih, gospodarskih gibanj, letnih časov, slabe letine, naravnih nesreč, požarov ... (primerjaj Otorepec 1974; Baš 2004: 31). Za nekatere je beračenje osnovni vir preživetja, drugi spet so se z beračenjem ukvarjali le priložnostno oziroma občasno. Med berači srečamo tako moške kot ženske, med občasnimi berači pa se pojavljajo tudi mlajše osebe in celo otroci. Razlogi, ki so pripeljali posameznike do beračenja kot temeljne ali dodatne preživetvene strategije, so zelo različni. Nekateri se ne morejo preživljati zaradi starosti, boleznih ali invalidnosti; prav tako med njimi srečamo osebe z nekoliko posebnimi osebnostnimi lastnostmi in duševnimi motnjami. Nekateri so se lotili beračenja, ker so izgubile delo ali imetje. Beraški staž je bil lahko različno dolg, nekateri so beračili večji del svojega življenja, nekateri le na starost, nekateri pa so del svojega pretežno beraškega življenja preživeli tudi v ustanovah, kot so ubožnice, zapori in prisilne delavnice.

46

Osnova za preživetje številnih beračev in beračic, ki so večinoma živeli "pod milim nebom", je bila miloščina (darovanje in pomoč revežem), ki jo je na osnovi zapovedi o ljubezni do bližnjega nalagala cerkev. V srednjem veku so miloščino dajali samostani, bila pa je tudi del pogrebnih šeg plemstva in meščanstva (Geremek 1996: 49, 270), saj dobrotelost kaže tudi na bogastvo darovalca in utrjuje njegov položaj v družbi (Geremek 1996: 280). Vsaj v novem veku je bilo dajanje miloščine razširjeno tudi med kmečkim prebivalstvom. V srednjem veku se je začela skrb za uboge institucionalizirati, začeli so nastajati špitali, ki so nudili oskrbo za ubožne meščane (Borisov 1999: 110). Da bi odpravili beračenje, so začeli konec 18. stoletja na osnovi zasebne dobrotelosti znotraj župnij nastajati ubožni instituti (Anžič 1994: 6) in od prve polovice 19. stoletja ubožnice, ki so delovale v občinskih okvirih (Anžič 2000: 1). V Ljubljani je bila prva mestna ubožnica ustanovljena leta 1827, druga leta 1868 (Lazarevič 1987: 40–41) in tretja leta 1901 (Hočevar - Meglič 1935: 240). Mestne ubožnice pa so delovale tudi v nekaterih drugih mestih; od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne so npr. imeli mestno ubožnico v Kamniku in Kranju (Rogelj 1998: 61), do okrog leta 1950 je delovala ubožnica v Škofji Loki (Obadič 1994). V Lenartu so za ubožne skrbeli v tamkajšnjem špitalu oziroma ubožnici do druge svetovne vojne (Mlinarič 1975).

Občine v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja niso mogle poskrbeti za vse uboge, zato so se številni morali preživljati z beračenjem. Ponekod so ob določenih dnevih beračili tudi tisti, ki so bili sicer v občinski oskrbi, ki pa je bila nezadostna (npr. Rogelj 1998: 46, 67). Seveda pa so bili med berači tudi taki, ki jim je vagabundsko življenje ustrezalo bolj kot življenje v ubožnicah, kjer bi se morali podrežati tamkajšnjim strogim pravilom (glej npr. Lazarevič 1987: 43–45; Štukl 1973: 54–56; Obadič 1994: 145, 147). Številni popotni berači so zapuščali svoje lokalno okolje in odhajali beračit tudi v precej oddaljene kraje. Berači, ki so izvirali s podeželja, so si boljši zaslužek obetali v mestih, bili pa so tudi redni

Stavba v Škofji Loki, v kateri je delovala mestna ubožnica. (foto Nena Židov, 2010)

obiskovalci sejmov in žegnanj (tudi izven domače lokalne skupnosti), katerih obiskovalci so bili precej radodarni (primerjaj Tomažič 1991: 414–415).

“Lažni” in “pravi” berači

Odnos do beračev je bil izrazito dvoličen: na eni strani je šlo za poudarjanje krščanskega načela o ljubezni do bližnjega, ki je bilo osnova za podpiranje beračev, po drugi strani pa za izrazito negativen odnos do njih (primerjaj Lazarevič 1987: 47). Delili so jih na tiste “prave” in “poštene”, pomoči potrebne berače, ki se po mnenju družbe iz opravičljivih razlogov niso mogli sami preživljati, ter na za delo sposobne lenuhe in sleparje, ki pa raje kradejo in beračijo (primerjaj Stariha 2007: 38) ter jih je potrebno preganjati in kaznovati ter naučiti dela. Predvsem “lažni” berači so bili pogosto predmet časopisnih člankov in novic: *“To je namreč silna množica potepuhov in mladih, čvrstih beračev, katerih je to zimo skoraj toliko, kakor na polji miši. Ta sodrga – med njo so tudi ničvredne ženske – se podnevi potika po vseh kotih, krade, če more, zvečer pa nam pride v hišo in prosi – ne! – kar naravnost zahteva prenočišča. Kaj li more kmet! /.../ Ti so hujši od ciganov.”*¹ Ker se jim ne ljubi delati, kaj radi zahajajo tudi v mesta, kjer *“nadlegujejo mestno gosposko in tudi privatne osebe za denar, katerega pa večji del v žganjarije neso. /.../. K tej vrsti beračev spada večji del onih oseb, ki so bile ali v prisilnej delavnici ali pa v kriminalnem zaporu, sploh taki, kateri nimajo nobene časti*

¹ Kmečke in rokodelske novice 1882, l. 40, št. 11, str. 87.

Berači pred cerkvijo Pri treh farah pri Metliki (Ilustrirani Slovenec 1931, l. 7, št. 40, str. 317)

Berač pred cerkvijo v času birme, Dob pri Domžalah, 1932 (foto Ante Kontič, Dokumentacija SEM)

*več v sebi in so popolnoma moralično propadli duhovi, kateri vedno policijski uradi vznemirjajo.*²

Med njimi so bili tudi zelo predrzni berači, ki so se jih ljudje, če jih niso poznali, bali. *“Zdaj so berači sploh tako predrzni, tako silni, da mu moraš dati, akoravno imaš zadnjo pest moke pri hiši; znajo tako moliti, da kdor tacega ne pozna, bi mislil, da bo vse duše iz vic rešil; ako mu ne daš, kolne in upije, da se daleč razlega, ker si domišljuje, da mu moraš dati dar, ako je močnejši od tebe; vsaj so nekateri čvrsti korenjaki, te do smrti pobije, kakor se je uže zgodilo, ti gre brez strahu v shrambo, v hlev in ukrade, kar ti le more, med 100 berači jih je komaj 5 res potrebnih, da zavžijejo, kar si izprosijo.”*³

V časopisju najdemo napotke, da naj bodo ljudje previdni pri dajanju miloščine in da naj iz usmiljenja ne podpirajo *“nepotrebne beračije, posebno otrok, mladih ljudi in potepuhov ne; /.../. Vsaka soseska naj svoje res potrebne, stare, slepe, kruljave, bolne reveže z vsim potrebnim preskrbi. To je dolžnost in dobro delo, ne pa lenobo rediti in vaditi. Morajo tudi dobra dela po pameti biti.”*⁴

Pri beračenju je bil zelo pomemben tako oblačilni videz kot zunanja podoba telesa, ki je morala izražati pohabljenost, bolezen, telesno hiranje ..., ki naj bi upravičevali beračenje in pri ljudeh vzbujali sočutje (Geremek 1996: 61). Da bi več priberačili, so nekateri skušali svojo zunanjo podobo prilagoditi predstavam ljudi o beračih, ki res potrebujejo pomoč. Policisti so večkrat zalotili posamezne berače, ki so hlinili, da imajo telesne poškodbe ali hibe. Tako so npr. v Ljubljani ujeli berača s povito roko, pregled pri zdravniku pa je pokazal, da je roka povsem zdrava.⁵ Z aretacijo se je zaključil tudi podvig nekega berača kmalu za tem, ko so

² Slovenski narod 1877, l. 10, št. 24, str. 3–4.

³ Kmečke in rokodelske novice 1882, l. 40, št. 5, str. 39.

⁴ Kmečke in rokodelske novice 1857, l. 15, št. 65, str. 1.

⁵ Slovenec 1902, l. 30, št. 17, str. 3.

ga izpustili iz ljubljanske prisilne delavnice, od koder bi se moral odpeljati domov, a je izstopil že v Šiški, si povil roko in začel beračiti.⁶

Poleg “pravih” beračev so se z beračenjem kot “dodatnim virom zaslužka” ukvarjali tudi posamezniki, ki so sicer imeli tudi druge vire preživljanja. Za take priložnosti so največkrat spremenili svoj zunanji izgled in hlinili telesne hibe. V času mlačve so npr. posli hodili beračit v sosednje vasi. Da bi bili bolj podobni beračem, se moški nekaj dni niso obrili, ženske pa so se nemarno in razcapano oblekle.⁷ V Ljubljani so leta 1921 zalotili moškega z Dolenjske, ki je z žensko svojim strankam vsako jutro dostavljal mleko. Po opravljenem delu se je ženska z vozom vrnila domov, moški pa se je “preobrazil” v berača ter – ves sključen, v raztrgani in zakrpani obleki – začel beračiti po hišah.⁸

Med berači so bili pogosti tudi lažni pogorelci – osebe, ki so zaradi požara ostale brez imetja. Takim so morali župani napisati potrdilo, na osnovi katerega so imeli pravico do beračenja, vendar so se nekateri predstavljali kot lažni pogorelci.⁹ “Slišali smo, da se že več časa neka mlada ženska po deželi klati in ubogajme prosi z lažjo, da je v Krašnji po ognji ob vse prišla. Ker nismo od ognja v Krašnji nič slišali, je ta babela sleparica, kakor se jih več po deželi okoli klati.”¹⁰ Nekateri pa so tovrstna potrdila ponarejali.¹¹ Na Gorenjskem so se npr. leta 1868 pojavili trije berači z županovim pismom v nemškem jeziku kot dokazilom, da so upravičeni do beračenja, ko pa si je eden od potencialnih darovalcev miloščine začel potrdilo bolj podrobno ogledovati, so lažni pogorelci pobegnili.¹² Našli so se tudi taki, ki so bili res pogorelci, a so z goljufijo prišli do dveh potrdil in so z enim beračili sami, drugega pa so dali “najetim” beračem ter si zaslužek delili.¹³ Med berači so se pojavljali tudi otroci, ki so se lagali, da so jim umrli starši ali da so bolni, za beračenje pa so se tudi primerno oblekli. Včasih pa so odrasli berači in beračice uporabili otroke, da bi vzbujali usmiljenje in tako več priberali (primerjaj Geremek 1996: 63). Tako so npr. v Ljubljani zasačili slepega berača iz okolice, ki ga je spremljal fantič, za katerega se je izkazalo, da sploh ni njegov sin, temveč ga je najemal za beračenje, da bi se ljudem bolj smilil, in mu dajal 10 odstotkov priberanega denarja.¹⁴

Berači – požigalci, nasilneži in tatovi

Na podeželju so berače, ki so prišli v hišo, največkrat nahranili na “beraški klopi” za vrati ali ob peči, v zimskem času pa so jim ponekod dali prostor za spanje ob

⁶ *Slovenec* 1907, l. 35, št. 209, str. 4.

⁷ *Kmečke in rokodelske novice* 1873, l. 31, št. 33, str. 263.

⁸ *Slovenec* 1921, l. 49, št. 258, str. 3.

⁹ Npr. *Kmečke in rokodelske novice* 1851, l. 9, št. 26, str. 129.

¹⁰ *Kmečke in rokodelske novice* 1850, l. 8, št. 5, str. 21.

¹¹ *Kmečke in rokodelske novice* 1864, l. 22, str. 189; 1868, l. 26, str. 265.

¹² *Kmečke in rokodelske novice* 1868, l. 26, št. 33, str. 33.

¹³ *Kmečke in rokodelske novice* 1865, l. 23, št. 10, str. 81.

¹⁴ *Slovenec* 1908, l. 36, št. 107, str. 4.

peči, za pečjo (Keršič 1991: 353, 364) ali so jim celo postlali v hiši na tleh (Makarovič 1994: 100), sicer pa je bilo bolj običajno, da so jim dodelili mesto za spanje v gospodarskih objektih, npr. v hlevu ali skednju, saj so umazane, smrdljive in ušive popotne berače neradi spuščali v hišo. Še najraje so jih napotili naprej, težko pa so jih zavrnili zvečer (primerjaj Makarovič 1982: 82; 1994: 99). Predvsem naznani berači, ki so na kmetijah zaprosili za prenočevanje, so povzročali zadrego in celo strah, saj so se domačini bali, da bi po nesreči ali hote povzročili požar (primerjaj Makarovič 1994: 100) ali bili nasilni. V časopisih najdemo kar nekaj zapisov o požigih, ki so bili eden od načinov maščevanja domačinom, ki po mnenju beračev niso dovolj dobro poskrbeli zanje, bodisi da jim niso hoteli dati (dovolj) miloščine ali jih niso hoteli prenočiti. Včasih so jim s požigom le grozili,¹⁵ včasih pa so ga tudi izvedli. Tako so npr. za požig kajže v Križah leta 1875 obsodili nekega 67-letnega berača Jerneja, ki naj bi jo zažgal iz maščevanja, čeprav se je na sodišču izgovarjal, da je v jezi in pijanosti prižgal tobak in je prišlo do požara po nesreči.¹⁶ Tudi za ogenj, ki je leta 1893 uničil hišo, hlev in dva kozolca na Martinovem vrhu v Selški dolini, naj bi bil kriv neki berač.¹⁷ Veliko strahu je nagnal v kosti prebivalcev Podpeči pri Ljubljani leta 1905 neki berač iz Trsta, ki je grozil, da bo zažgal vso vas, zato so ga vaščani zaprli v klet, od koder pa je ponoči pobegnil na območje župnije Brezovica, kjer so ga zalotili pri treh poskusih požiga. Ker so se bali, da bo prišlo do nesreče, so *“najbrže blaznega berača-starčka ujeli in ga izročili bližnji orožniški postaji na Viču.”*¹⁸

Leta 1928 je neki berač iz maščevanja, ker ga je gospodinja posestnika Špana med Blejsko Dobravo in Bledom brez miloščine spodila od hiše, zažgal skedenj.¹⁹ Spet drugi, 72-letni Anton Merčun iz Črnuč, ki ga je preživljala občina tako, da je hodil od hiše do hiše, je zažgal kozolec, napolnjen s pšenico, ker ni bil zadovoljen s ponujeno mu hrano: *“Usode polni dan je bil pri Kovačevih na hrani in je prosil gospodinja, naj mu za večerjo skuha črnega soka, ali pa prežganke; a ta mu je dala mrzlega krompirja, z jesihom in oljem v salati, kar pa ni maral, in to je bil povod, da je zažgal kozolec z dvema žveplenkama. Obdolženec priznava, če bi ne bil isti večer zažgal Kovačevega kozolca, zapalil bi bil Nadgorico, tudi iz jeze, ker se mora za hrano kregati.”*²⁰ Zaradi številnih primerov načrtnega podtikanja požarov s strani beračev pa so jim kaj radi pripisovali tudi požare, za katere niso uspeli odkriti storilcev.²¹ Vsi požigi pa niso bili namerni, saj se je dogajalo, da so jih berači, ki so prespali v gospodarskih poslopih, povzročili zaradi neprevidnosti.²² V časopisju najdemo napotke, kako naj se ljudje obnašajo do tujih in njim neznanih beračev, da ne bi prišlo do požara. Svetovali so jim, naj zaradi varnosti v hišo na prenočevanje *“ne sprejemajo tujih sumljivih ljudi, kakor so potujoči rokodelski*

¹⁵ Npr. *Slovenec* 1906, l. 34, št. 116, str. 5.

¹⁶ *Slovenski narod* 1875, l. 8, št. 38, str. 3-4.

¹⁷ *Slovenec* 1893, l. 21, št. 87, str. 3.

¹⁸ *Slovenec* 1905, l. 33, št. 214, str. 3.

¹⁹ *Slovenec* 1929, l. 57, št. 270, str. 3.

²⁰ *Slovenec* 1905, l. 33, št. 199, str. 2.

²¹ Npr. *Kmečke in rokodelske novice* 1850, l. 8, št. 23, str. 95.

²² Npr. *Slovenec* 1893, l. 21, št. 265, str. 5.

*pomočniki, berači in enake osebe. Odpravimo jih z lepa od hiše in če treba z večjim darilom. /.../ in vsako beračenje od beračev po poklicu javimo pristojni oblasti.”*²³

V časopisju se pojavljajo tudi članki o beračih, povezanih z umori iz koristoljubja. Tako je npr. leta 1875 je neki berač umoril ženo in hudo ranil moža, ki sta živela v samotnem mlinu v Zabrežniku pri Žireh. Proti večeru je prišel kosmat in slabo oblečen berač in prosil gospodinjo za prenočišče. Žena ga je hotela poslati naprej, a ker je trdil, da ne pozna okolice, mu je dovolila prespati poleg peči in mu dala celo mleko za večerjo. Ko sta mož in žena zaspala, ju je berač zabodel z nožem, ob klicih na pomoč pa je, ne da bi kaj ukradel, zbežal, na prizorišču pa pustil nož in ruto, v kateri je imel dva kosa kruha in nekaj suhih hrušk. Žena je umrla, mož pa je bil v kritičnem stanju.²⁴ V Dole pri Brežicah je prišel leta 1913 k posestnici Frančiški Rus beračit Franc Bivic. Ker mu ni hotela ničesar dati, je potegnil revolver in jo ustrelil v prsni koš, ukradel denarnico in zbežal. Streljal je tudi na njenega moža, ki je prišel pomagat ženi, a ga ni zadel. Berača so zaprli.²⁵

51

Časopisi so poročali tudi o vpletenosti beračev v nekatera druga nečedna dejanja. Ker s pomočjo beračenja niso vedno uspeli dobiti stvari, ki so jih potrebovali ali so mislili, da jih potrebujejo, so nekateri berači po potrebi tudi kaj ukradli. Izkoriščali so nepredvidnost ljudi in kradli denar,²⁶ dragocenosti, kot so zlate in srebrne ure ter nakit,²⁷ oblačila, kokoši²⁸ in druge stvari; in nekateri so to počeli kar pogosto, menda celo iz navade. Med novicami o tatvinah so tako pogosto omenjene osebe, ki so jih pri tatvinah zalotili že ničkolikokrat: “*Obdolženec pravi, da mora na jesen krasti, da se preskrbi za zimo, ker ima slabo obleko in obutev in ker je že star. Celar je po vsi okolici znan tat, bil je že 28krat predkaznovan, med tem 17krat zaradi tatvine. Porotniki so vprašanje, da je Celar tat iz navade, potrdili ter ga je sodišče obsodilo na dve leti težke ječe.*”²⁹

Nekateri zapisi pričajo o tem, da je občasno prihajalo do kraj in preteprov tudi med berači samimi, nekateri pa so bili celo obtoženi poskusa posilstva.³⁰ Na neprimerno obnašanje beračev naj bi dodatno vplivale prevelike količine popitega alkohola, zato je deželna vlada za Kranjsko leta 1915 prepovedala brezplačno ali proti plačilu postreči berače z alkoholno pijačo.³¹

V časopisih najdemo številne zapise o prijetju beračev, največkrat zaradi beračenja, nadlegovanja ljudi in vpletenosti v kriminalna dejanja. Ob aretacijah so se predvsem tisti, ki so bili močni in zdravi, kaj radi upirali stražnikom, ki so jih včasih le s težavo obvladali.³² Seveda so jim, da bi dokazali svojo nadvlado, zaradi

²³ Npr. *Dolenjske novice* 1901, št. 20, str. 211.

²⁴ *Slovenski narod* 1875, l. 8, št. 259, str. 3.

²⁵ *Slovenec* 1913, l. 41, št. 221, str. 4.

²⁶ Npr. *Slovenec* 1921, l. 49, št. 209, str. 3; 1922, l. 50, št. 194, str. 3.

²⁷ Npr. *Slovenec* 1903, l. 31, št. 55, str. 3; 1924, l. 52, št. 140, str. 5.

²⁸ Npr. *Slovenec* 1903, l. 31, str. 158.

²⁹ Npr. *Slovenec* 1906, l. 34, št. 272, str. 2.

³⁰ Npr. *Slovenec* 1915, l. 43, št. 125, str. 7.

³¹ *Dolenjske novice* 1915, l. 31, št. 5, str. 19.

³² Npr. *Slovenec* 1910, l. 38, št. 45, str. 3.

upiranja aretaciji kazen zaradi osnovnega prekrška – npr. beračenja – še povišali, vse tja do težke ječe in prisilne delavnice. V prisilne delavnice so pošiljali predvsem tiste berače, ki so večkrat kršili zakone, niso upoštevali odgona v domačo občino, so bili težko obvladljivi (Stariha 2007: 44) in so se po mnenju oblasti izogibali delu. Prisilne delavnice so bile nekakšne “poboljševalnice”, kjer naj bi se postopači, lenuhi in *zanikrniki* navadili dela. V Ljubljani je prisilna delavnica delovala od leta 1847 do 1920, najprej za območje Kranjske, potem tudi za območje Koroške, Štajerske, Primorske, Dalmacije in Benečije. Varovance, ki so morali pod prisilo opravljati razna dela, so lahko v ustanovi zadrževali od šestih mesecev do treh let (Dolenc 1937).

52 Kljub prevladujočemu mnenju o nadležnih in pogosto agresivnih beračih pa se tu in tam v časopisju pojavljajo novice, ki pričajo tudi o tem, da so se nekateri berači ravno ob pravem času znašli na pravem mestu, da so lahko komu pomagali oziroma ga rešili. Tako je npr. neki berač rešil mlado perico pred popadljivim psom,³³ drugi spet je mlado mlekarico obvaroval pred posiljevalcem.³⁴ Manj številni so v časopisju zapisi o starih, pohabljenih, bolnih ... beračih, ki so bili po mnenju ljudi res potrebni pomoči in do katerih so nekateri celo čutili usmiljenje, ter o tistih, ki so bili med ljudmi priljubljeni, ker so bili npr. dobri godci, pripovedovalci (primerjaj Ramšak 2002: 85) ali pevci.³⁵ Nekateri popotni berači so se ukvarjali tudi z naravnim in “čarobnim” zdravljenjem ljudi in živali (Makarovič 1991: 489) in nekaj primerov zdravljenja ljudi³⁶ in od sosedov “začaranih” živali³⁷ najdemo tudi v časopisju. Da so bile v drugi polovici 19. stoletja med podeželskim prebivalstvom še žive predstave o posebnih, skritih močeh nekaterih beračev, priča npr. zapis iz Višnje Gore: ko je leta 1874 tam konec aprila zapadel sneg in uničil žito in sadno drevje, so kmetje to povezovali z beračem, ki se je obesil v Grosupljem.³⁸

Vsaka soseska naj svoje uboge redi

Prvotno je bila skrb za reveže prepuščena cerkvi, v začetku novega veka pa je prevladalo pravilo, da naj lokalne skupnosti poskrbijo za svoje berače tako, da jim najdejo delo ali jim dovolijo beračenje na domačem območju, tuje pa naj odganjajo. V večjih mestih so za nadzor nad domačimi berači in za preganjanje tujih skrbeli posebni mestni uslužbenci – tako imenovani *beraški strahovi* ali *beraški vojdi*, ki se jih v Ljubljani prvič omenja leta 1545; v prvi polovici 19. stoletja je mesto zaposlovalo dva *beraška strahova*. Delovali pa so tudi v nekaterih drugih slovenskih mestih, tako npr. v Celju (Otošič 1974: 94–95).

Kot potrjujejo tudi časopisni viri, so berače nenehno preganjali, pa ne le zaradi vpletenosti v kriminalna dejanja, ampak tudi zaradi beračenja na “tujih” ozemljih.

³³ *Slovenski narod* 1874, l. 7, št. 31, str. 3.

³⁴ *Kmečke in rokodelske novice* 1900, l. 58, št. 26, str. 250.

³⁵ Npr. *Kmečke in rokodelske novice* 1860, l. 18, št. 9, str. 70.

³⁶ Npr. *Kmečke in rokodelske novice* 1854, l. 12, št. 12, str. 47; št. 98, str. 392.

³⁷ *Slovenec* 1924, l. 52, št. 95, str. 3.

³⁸ *Slovenski narod* 1874, l. 7, št. 98, str. 3.

Nekateri berači so se namreč odpravili tudi v kraje, ki so bili precej oddaljeni od kraja njihovega rojstva, kar pa seveda ni bilo nič kaj všeč tamkajšnjim oblastem, ki so jih kot (nadležne) "tujce" nenehno preganjali. Osnovo za preganjanje in izganjanje beračev, ki so jih zalotili izven lokalnega okolja, so v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja predstavljali občinski oziroma srenjski in domovinski zakoni. Leta 1849 je bil izdan občinski zakon, ki je znotraj habsburške monarhije predstavljal tudi začetek urejanja socialnega skrbstva, ki ga je iz rok Cerkev prenesel na občine, ki so med drugim morale skrbeti za svoje reveže (berače) (Rogelj 1998: 55). Med naloge župana pa je sodilo tudi preganjanje beračev, ki so hodili od hiše do hiše, in odgon tujih beračev (Stariha 2001: 513). V primeru, da se ubožni niso strinjali z ravnanjem občine, so se lahko pritožili deželnemu zboru (Rogelj 1998: 57).

Eden od napotkov soseskam, kako naj zaposlijo svoje uboge, za katere morajo skrbeti, je bil, naj z njiv pobirajo kamenje in z njim zasipajo poti, kar bi lahko delali tudi otroci in ženske, *"in tako bi se ob enem tri dobre reči opravile: polje bi se zboljšalo, pota bi se popravile in postopanje beračev bi se odpravilo. Kdor pa ne dela, naj tudi ne je. Če bi se tega vse soseske terdo držale, bi se sčasoma odpravili lenuhi, kateri zmožni za delo, se raji okoli klatijo, kradejo itd."*³⁹

Leta 1863 je bil sprejet domovinski zakon, ki je določal, da mora občina poskrbeti za tiste ubožne, ki imajo tam domovinsko pravico (Stariha 2007: 40–41). Občine so morale "domačim" osebam brez sredstev za preživetje nuditi nujno pomoč za preživetje in nego v primeru bolezni, najnujnejšo oskrbo pa so morale nuditi tudi tujcem, ki so se znašli na njihovem ozemlju. Če so npr. zboleli in so bili brez sredstev za preživljanje, so morale skrbeti zanje, dokler niso bili sposobni za pot domov, od domače občine ali odgovorne osebe pa so lahko zahtevale povračilo stroškov za ubožno oskrbo (Rogelj 1998: 56).

Po časopisnih člankih sodeč so se lokalne skupnosti na različne načine skušale znebiti nadležnih "tujih" beračev, saj je obstajala nevarnost, da bi morali poleg domači ubožnih poskrbeti tudi za njih. V Ljubljani so npr. leta 1863 predlagali, da bi ljudje dali denar magistratu, ki naj ga razdeli "domačim" revežem. Tisti, ki so se tako odločili, so dobili v slovenskem in nemškem jeziku napisan list, ki so ga pribili na hišna vrata. Na njem je pisalo, da dajejo miloščino le v blagajno za uboge. Ker pa vsi berači niso znali brati, jih je z vsebino lista seznanjal *beraški strah*. "Domače" berače, ki niso dobivali nobene podpore, so dodali na seznam ubožnih, tiste, ki pa so kljub podpori beračili, so kaznovali. "Zunanje" berače, za katere bi morale skrbeti njihove soseske, pa so napodili domov.⁴⁰

Tudi v Kamniku naj bi bilo leta 1863 veliko beračev. Ni šlo le za uboge starčke, ampak *"je vsake druge sodrge dovolj in sto nerodnosti, ktere izvirajo od take drhali. Pač treba bi bilo ostre postave, da vsaka soseska naj svoje uboge redi, in kmalu bo silnega beračunstva konec."* Po ljubljanskem zgledu naj bi tudi v Kamniku začel delovati beraški strah, ki bi iz mesta izgnal vse tiste, ki niso imeli pravice tam stanovati.⁴¹

³⁹ *Kmečke in rokodelske novice* 1853, l. 11, št. 15, str. 1.

⁴⁰ *Kmečke in rokodelske novice* 1863, l. 21, št. 4, str. 31–32.

⁴¹ *Kmečke in rokodelske novice* 1863, l. 21, št. 9, str. 71.

Možnost odгона tujcev je še dodatno definiral odgonski zakon iz leta 1871. Med tistimi, ki jih je bilo moč izganjati iz tujih občin, omenja tudi potepuhe in druge delomrzneže, ki so beračili, ter osebe, ki so bile izpuščene iz zapora ali prisilnih delavnic in so bile nevarne za okolico ali zase, odganjanje pa je bilo v rokah občin. Po zakonu iz leta 1873 so lahko *vlačugarje*⁴² zaprli za obdobje od osem dni do enega meseca, če pa so jih zalotili v drugo, je sledila težka ječa od enega do treh mesecev. Od leta 1875 so lahko osebe, ki so beračile na javnih mestih ali po hišah ali k beračenju navajale mladoletne osebe, kaznovali s težko ječo od osem dni do treh mesecev (Stariha 2007: 47–48).

54

Tudi deželni zakon za vojvodino Kranjsko iz leta 1883 je med dolžnosti občine uvrščal skrb za ubožne. Med možnimi načini pomoči je bil sprejem v “zasebno oskrbo” – v tem primeru je revež živel pri oskrbnikovi družini, stroške bivanja pa je krila občina. Možna je bila tudi naturalna oskrba – revež je na določene dneve dobival hrano pri določenih hišah in v zameno je moral opravljati dela, za katera je bil sposoben. Občina je morala poskrbeti za bolne reveže in jih v primeru smrti pokopati (po možnosti tudi s cerkvenim pogrebom) na lastne stroške, za oskrbo ali pokop tujcev je lahko zahtevala povračilo od domovinske občine. Za vse je bilo beračenje strogo prepovedano, v izjemnih primerih pa so smeli z dovoljenjem župana na določen dan v tednu beračiti v domači občini. Pravico do pomoči so imeli reveži le v občini, kjer so imeli domovinsko pravico. (Lazarevič 1987: 38–39; Rogelj 1998: 56–57)

Zaradi vse večje mobilnosti prebivalstva so začeli povezanost socialnega skrbstva z domovinsko pravico, ki je največkrat izviral iz kraja rojstva, močno kritizirati. Leta 1896 je bil sprejet in leta 1901 uveljavljen nov domovinski zakon, po katerem je lahko vsak avstrijski državlján zaprosil za domovinsko pravico v občini, v kateri je bival vsaj deset let in v tem času ni prejemal ubožne podpore (Rogelj 1998: 58). Predvsem v mestih se je močno povečalo število tistih, ki so želeli pridobiti domovinsko pravico (Rogelj 1998: 73), na osnovi katere so lahko zaprosili za podporo ali sprejem v ubožnico (Lazarevič 1987: 43), kar pa je za mesta pomenilo veliko dodatno finančno breme (Stariha 2007: 39). Avstro-ogrska zakonodaja, na osnovi katere so preganjali berače, je bila v veljavi praktično do druge svetovne vojne (Štukl 1973: 58; Stariha 2007: 68).

Svoja pravila glede ravnanja z berači so oblikovale tudi nekatere občine. V Kranju so npr. v drugi polovici 19. stoletja orožniki tuje berače najprej zasliali, potem pa so jih za 48 ur zaprli brez hrane, ker jih pač niso mogli oglobiti (Rogelj 1998: 70). Občina Škofja Loka je npr. leta 1872 sklenila, da bo domačim beračem izdajala dovoljenja za beračenje ob petkih, če pa bi kdo v hišo vzel tujega berača, mora o tem obvestiti župana; zdrave in brezdelne ljudi pa bodo pošiljali v domače kraje. Še leta 1937 sta dva stražnika v Škofji Loki ob petkih preganjala tuje berače

⁴² Osebe, ki so brez stalnega bivališča ali so ga zapustile, se potepajo, nimajo od česa živeti ali se preživljajo na nepošten način (Stariha 2007: 48).

in nadzirala domače. Tiste, ki niso imeli dovoljenja občine za beračenje, so do večera zaprli in morali so opravljati prisilno delo kot npr. čiščenje, ribanje pada in zaporov. Zadnja ubožna spričevala oziroma dovoljenja za beračenje je občina izdala leta 1939. Leta 1941 je po hišah ob petkih beračilo 20 do 30 beračev, dnevno pa je prihajalo v občino okoli 10 tujih beračev, med katerimi sta bila eden do dva delomrzneža. (Štukl 1973: 58–60)

V časopisju najdemo številne odmeve na sprejeto zakonodajo in posledice, ki jih je prinašala predvsem srenjam oziroma občinam in tamkajšnjim županom. Številni članki, povezani z izganjanjem beračev, pa dokazujejo, da zakonodaja beračev in beračenja ni mogla izkoreniniti.

Ali se berači lahko ženijo?

Eden od načinov zmanjševanja števila beračev je bilo omejevanje porok med njimi, zato je bilo posebej v drugi polovici 19. stoletja v časopisih veliko člankov na to temo. Vprašanje porok je bilo tesno povezano z dolžnostjo občin oziroma sosesk, ki so morale skrbeti za svoje uboge. Poroke *na dobri namen, na hlače, na korajžo* ali *na roko*, kakor so poimenovali poroke med osebami, ki so bile brez vsakršnega premoženja in so se lahko preživljale le z delom svojih rok (prim. Valenčič 1968: 234) ter niso imele dovolj za preživljanje družine, so predstavljale potencialno nevarnost in finančno breme za občine oziroma soseske.

V 18. stoletju so bile v avstrijskih deželah načelno odpravljene vse ženitne omejitve, ki so izvirale iz podložniškega razmerja, še vedno pa so bili prisotni poskusi omejevanja porok za osebe, ki so bile brez stalnega zaslužka in prebivališča ter odvisne le od dela svojih rok – za tako imenovane postopače in berače. Da bi preprečili naraščanje števila revežev in posledično beračev, so ponekod v začetku 19. stoletja s predpisi za nekatere skupine prebivalstva zopet uvedli ženitna dovoljenja (Valenčič 1968: 241). Kljub temu, da občinski zakon iz leta 1849 med nalogami občine ni navajal izdajanja ženitnih zglasnic in dovoljenj, so si nekatere občine to pravico vzele. Tako je npr. ljubljanski občinski svet med letoma 1850 in 1863 ponovno izdajal ženitna dovoljenja, čeprav je bilo to v nasprotju z zakonom (Stariha 2007: 39), dokler ni centralna vlada te prakse leta 1863 odpravila in so bile ženitne zglasnice le še formalnost (Valenčič 1968: 250). Občinski red za Kranjsko iz leta 1866 je med nalogami občine še vedno navajal izdajanje ženitnih zglasnic, ki pa so jih morale občine izdati vsakemu prosilcu. Če pa se je zgodilo, da jih nekaterim ubožnim, ki so se hoteli ženiti *na roko*, niso hotele izdati, so jih ti po pritožbi dobili od deželnega odbora (Valenčič 1968: 251–252). V letih 1867 in 1868 so bila odpravljena ženitna dovoljenja oziroma zglasnice na Goriškem, Štajerskem in Koroškem ter v drugih avstrijskih deželah, še vedno pa so bila v rabi na Kranjskem, kjer so se ohranila do leta 1919 (Valenčič 1968: 254–255).

Z dovoljenji za poroko se je v šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja večkrat ukvarjal kranjski deželni zbor, saj so se nekateri poslanci še vedno zavzemali za ponovno uvedbo zakona, ki bi omogočal prepoved porok. Za ponovno uvedbo ženitnih dovoljenj in prepoved porok med berači se je zelo zavzemal Janez Bleiweis, ker obstoječi zakon “*množi siromaštvo po deželi, da je*

*grozno. Kmetu se že tako hudo godi, – v nebo vpijoča krivica je, da se mu še večje butare nakladajo s tem, da se sme vsak berač ženiti v nadlego svojih sosedov.*⁷⁴³

S pobudami za ponovno uvedbo ženitnih dovoljenj oziroma s težavami, povezanimi s poročanjem ubogih, so se na deželni zbor obračale tudi občine. Tako je npr. leta 1868 obravnaval nekaj primerov ženitovanj, med njimi tudi primer 65 let starega berača iz Gorič na Notranjskem, ki se je hotel poročiti z 28-letno beračico. Pisec članka v zvezi s tem je bil precej oster: *“V tacih zadevah se prav očitno vidi, kako današnji “liberalizem” podira avtonomijo sosesk. Vsak berač naj se ženi, soseska naj ga potem redi. Kamo pridemo, ako se soseske ne smejo ustaviti takemu zakonu?”*⁷⁴⁴

Da so dovoljevanju porok med berači nasprotovali številni župani, dokazuje npr. leta 1968 objavljen dopis župana Antona Pležnarja s Črnega Vrha: *“V naši vasi je 57 hiš, pa 45 tacih družin, ki nimajo od ničesa živeti. Grofu Antonu Auerspergu, ki se je za to postavo tako “junaško” potezoval, jih bomo poslali, da jih on preživi. /.../ Da se tedaj ta nesrečna postava z vsemi svojimi nasledki odvrne, združimo se tedaj, dragi župani se županom grosupeljskim in naredimo prošnjo na deželni zbor za preklic te postave, ktera je nesrečna za deželo, za občine, pa tudi za tiste, ktere brez premoženja in dohodkov ta postava v zakon spravi.”*⁷⁴⁵

Poroke med ubožnimi naj bi vplivale na propadanje kmetij⁷⁴⁶ in pešanje kmetijstva, saj *“se dandanes hoče že vsak “na hlače” ženiti. Ko se hlapec malo službe naveliča, pa mu ženitev v glavo rine, misleč, da bo oženjen laže živel. Al kmalu postane mu zakon gorje. Z babo pridejo otroci v hišo in revščina nastane, da se Bog usmili. Ker nima s čim živeti, hajdi beraško palico v roke! In če taki ljudje zbolijo, pridejo občini na glavo, da mora za nje skrbeti, katera pa se ni vprašala, če dovoli ženitev ali ne.”*⁷⁴⁷ Krivdo za tako stanje pa so pripisovali poslancem deželnega zbora, ki so nasprotovali Bleiweisovemu predlogu za ponovno omejevanje porok. Še posebej se je za pravico do poroke ubogih zavzemal grof Anton Auersperg *“in takrat je nemčurska večina deželnega zbora Kranjskega sklenila nesrečno postavo, ki brez konca in kraja dela beraštvo po deželi, za katero se bogatin Auersperg prav nič ne briga”*.⁷⁴⁸

Leta 1871 je deželni zbor za Kranjsko na eni od svojih sej ponovno obravnaval predlog, da bi se k zakonu o občinah dodal člen, ki bi omejil izdajo ženitovanskih oglasnic. O predlaganem dodatku k zakonu je sledila burna razprava. Zagovorniki so se sklicevali na “narodno-gospodarski ozir” oziroma na težave, ki jih imajo soseske, ki ne morejo omejevati števila porok. Bleiweis je omenil, da bi bilo sprejetje dodanega člena v dobro ženinom in nevestam, da bi se tako izognili kopici otrok in pomanjkanju hrane. *“Take ženitve odvrčati, zabranja beraštvo (proletariat), in to je dolžnost vsacega človekoljuba. – Drugi ozir je ozir na sosesko. Če imajo soseske dolžnost, svojim ubogim živež dajati, morajo tudi pravico imeti, zabraniti, da v njeno*

⁷⁴³ Kmečke in rokodelske novice 1868, l. 26, št. 6, str. 41-42.

⁷⁴⁴ Kmečke in rokodelske novice 1868, l. 26, št. 2, str. 15.

⁷⁴⁵ Kmečke in rokodelske novice 1868, l. 26, št. 13, str. 98.

⁷⁴⁶ Npr. Kmečke in rokodelske novice 1879, l. 37, št. 7, str. 1.

⁷⁴⁷ Kmečke in rokodelske novice 1876, l. 34, št. 20, str. 156-157.

⁷⁴⁸ Kmečke in rokodelske novice 1876, l. 34, št. 20, str. 156.

*sosesko ne stopijo taki, ki jim še večja bremena nakladajo kakor jih imajo že zdaj.*⁴⁹

Ko je deželni zbor za Kranjsko leta 1880 na eni od svojih sej razpravlja o ženitovanjih, je Bleiweis zopet predlagal, da bi župani imeli pravico omejevati ženitev beračem in ljudem na slabem glasu, vendar je prevladalo mnenje, da bi se lahko župani obnašali samovoljno, zakon pa bi bil v nasprotju s človeško svobodo in deželi v sramoto.⁵⁰

Občinski odbor na Dobrovi je leta 1882 predlagal, da se da pri dovoljenju za ženitve več pooblastil domovinskim občinam. Domovinski zakon pa naj se spremeni tako, da bo skrb za bolne in onemogle stvar občine, v kateri so osebe živele nekaj let pred boleznijo oziroma onemoglostjo.⁵¹

O ponovni uvedbi *ženitbenih listkov* so v osemdesetih letih 19. stoletja razmišljali tudi na Štajerskem.⁵² Svobodna ženitev naj bi bila ena od stvari, ki so jo, v škodo posameznim krajem in celi državi, zakuhali liberalni poslanci, posledice pa se kažejo v prevelikem številu prebivalstva in naraščajoči revščini. "Zato je pač srčno želeli, da bi se po postavni poti zamogla svobodna ženitev zabraniti in sicer prvič vsem nemaničem, kateri itak komaj samo za sebe poskrbijo, kako li potem še za ženo in polno kočjo otrok. Izvzeti naj bi bili pridni, pošteni rokodelci. Potem onim, kateri nikakor niso sposobni za to. In slednjič tistim, ki se pohujšljivo obnašajo, ki nikakor ne bojo pridni očetje in matere. /.../ Ako bi torej ženitev zopet bila omejena in odvisna od srenjske ali ktere druge pravične oblasti, koliko manj bi bilo revščine, pa tudi hudobij. /.../ Živa potreba je da bi se postavno zamogla pot zastopiti svobodnim ženitvam; potem pa tudi grdemu vlačugarstvu, pijančevanju, zlasti pa nesrečnemu žganjepitju, ki je sedanji čas strahovita kuga za človeški rod."⁵³

O predlogu za dopolnitev člena o omejenem izdajanju ženitnih oglasnic v vojvodini Kranjski je deželni zbor zopet neuspešno razpravljal leta 1883: "*Gotovo niso neopravičene pogoste tožbe zlasti kmetijskih občin, da se vsled popolne neomejene prostosti ženitev najbolj množi število ubogih ljudi, za katere skrbeti je po domovinski postavi dolžnost domovinskih občin, pa tudi je velika škoda za človeštvo sploh, ako smejo prosto ustanoviti lastno družino tudi taki ljudje, kateri brez vsake sposobnosti, otroke naravno odgojevati, množijo število one vrste ljudi, izmed katerih vačina polni kaznilnice in prisilne delavnice in bolj pa bolj množi število onih elementov človeške družbe, kateri prezirajo vse zakone javnega reda in zakone poštenega zaslužka pridnih rok.*"⁵⁴

Vsi poskusi konservativnih poslancev in županov, ki so še konec 19. stoletja želeli, da bi imele občine možnost omejevanja porok med ubožnimi, so tako dokončno propadli in prevladalo je pravilo ženitne svobode za vse sloje prebivalstva.

⁴⁹ *Kmečke in rokodelske novice* 1871, l. 29, št. 40, str. 322.

⁵⁰ *Slovenec* 1880, l. 8, št. 80, str. 4.

⁵¹ *Kmečke in rokodelske novice* 1882, l. 40, št. 33, str. 263.

⁵² *Slovenski gospodar* 1885, l. 19, št. 51, str. 1 406.

⁵³ *Slovenski gospodar* 1885, l. 19, št. 3, str. 1

⁵⁴ *Kmečke in rokodelske novice* 1883, l. 41, št. 46, str. 366.

Umiranje beračev

Večkrat je dolge in včasih samotne poti beračev ustavila šele smrt. Nekateri so daleč od doma umirali kot znane ali neidentificirane osebe v hišah ljudi, ki so jim v času bolezni ali onemoglosti nudili osnovno oskrbo in streho nad glavo (primerjaj Makarovič 1982: 82–83). Sami in osamljeni so umirali na senikih, v hlevih, šupah in na podih, kjer so imeli začasna prenočišča, smrt jih je ustavila na njihovih poteh iz kraja v kraj. Popotni berači in beračice so svoja bolj ali manj nesrečna življenja končevali na različne načine, nehote in tudi hote, našli so jih kmalu po nastopu smrti ali šele po daljšem času. Razlogi za smrt so bili zelo različni, od bolezenskih težav pa vse do nesreč in samomorov. V časopisju zasledimo kar precej novic o smrti beračev, predvsem o tistih primerih, ki so se zgodili v bolj nenavadnih okoliščinah.

Berač, druga polovica 19. stoletja (Dokumentacija SEM)

Večkrat so smrti botrovale starost, oslabeledost in razne bolezni, ki pa jih pri nepoznanih beračih v večini primerov ni bilo mogoče identificirati; v nekaj primerih so kot razlogi za smrt omenjeni npr. splošna oslabeledost⁵⁵, bruhanje krvi⁵⁶, kap⁵⁷, zadušitev⁵⁸ in božjast⁵⁹. Pri številnih pa je preprosto zapisano, da so

⁵⁵ Npr. *Slovenski gospodar* 1876, l. 10, št. 17, str. 169; *Slovenec* 1922, l. 50, št. 13, str. 3.

⁵⁶ *Dolenjske novice* 1908, l. 24, št. 14, str. 115.

⁵⁷ *Slovenec* 1919, l. 39, št. 240, str. 3.

⁵⁸ *Kmečke in rokodelske novice* 1902, l. 60, št. 26, str. 258.

⁵⁹ *Slovenec* 1888, l. 16, št. 112, str. 3.

jih našli mrtve. Poleg naštetih razlogov pa se pogosto kot (so)povzročitelj smrti pojavlja tudi alkohol; neredko je bila smrt beračev posledica raznih nesreč, ki so nastale zaradi prevelikih količin zaužitega alkohola. Nesreče so se beračem in beračicam dogajale tako na poti iz kraja v kraj kot v hišah, pri katerih so beračili ali prenočevali. Med potjo se je dogajalo, da so npr. padli v potoke in reke ali zdrsnili v prepade. Tako je npr. beračica in Češnjice zaradi opitosti z brvi padla v Savo in utonila⁶⁰, v jarku pri Drenovem griču pri Vrhniku pa je utonil berač Štefan Klama⁶¹. V zimskem času so nekateri berači in beračice, ki niso našli primernega zavetja, zaradi onemoglosti in/ali pijanosti zmrznili.⁶²

*“(V Terbovljah). /.../ Drugi je bil ptuj berač, kateri je blizu pešpota, ki čez neko stermo čerjav (ojstro skalovje) pelja, tudi brž ko ne v pijanosti opešal, tam obležal in zmrznil; bil je mož srednje velikosti, okoli šestdeset let star, imel je na sebi rujavo suknjo domačega dela.”*⁶³

Nekateri berači so bili žrtve požarov, ki so jih sami nehote tudi povzročili.⁶⁴ Umirali so zaradi posledic prometnih nesreč,⁶⁵ ki so bile včasih povezane tudi z njihovim hendikepom (npr. zaradi gluhosti niso slišali voza, motorja, vlaka ali avtomobila)⁶⁶, za nekatere pa so bili zaradi nerodnosti ali pijanosti usodni padci po stopnicah v hišah, pri katerih so beračili, ali z objektov, na katerih so prespali.

*“(Na stopnicah se ubil) Popoldne 19. t. m. je prišel k posestniku Mihaelu Sitarju v Podgorje pri Braslovčah nek 70-leten neznan berač v vežo. Padel je po stopnicah, ki so vodile v klet, in se ubil. Kdo je neznanec, se ne vé.”*⁶⁷

Nekateri berači so se odločili, da bodo sami končali svoje bedno življenje. Med pogostejšimi načini samomora, ki jih srečamo v časopisju, so bili obešenje, rezanje žil, skok v reko in skok pod vlak.

*“59-letni berač Anton Krašovec se je v Hrastovljah v nekem skednju obesil.”*⁶⁸

*“(Iz Metlike se piše). Dne 20. avgusta usmrtil se je 73 letni berač Jurij Bajuk. Prerezal si je z navadnim žepnim nožem žile na levi roki. Revščina in vsled tega gnjus do življenja privedla sta ga do obupa.”*⁶⁹

Berači so skušali svoje življenje končati s skokom v reke, kar nekaj tovrstnih primerov je iz Ljubljane, pa tudi iz nekaterih drugih krajev.

“(Poskus samomora). Slepi berač Vrečar je poskusil predvčerajšnjim pri mesarskem mostu s tem, da je skočil v Ljubljanico, svoje življenje končati. Izvlekla

⁶⁰ *Kmečke in rokodelske novice* 1899, l. 57, št. 17, str. 162.

⁶¹ *Kmečke in rokodelske novice* 1896, l. 54, št. 47, str. 471.

⁶² *Kmečke in rokodelske novice* 1892, l. 50, št. 16, str. 132.

⁶³ *Kmečke in rokodelske novice* 1860, l. 18, št. 9, str. 70.

⁶⁴ *Slovenski gospodar* 1876, l. 10, št. 17, str. 169.

⁶⁵ *Slovenec* 1906, l. 33, št. 177, str. 2.

⁶⁶ *Slovenski gospodar* 1938, l. 72, št. 18, str. 3.

⁶⁷ *Slovenec* 1910, l. 38, št. 193, str. 4.

⁶⁸ *Kmečke in rokodelske novice* 1899, l. 57, št. 27, str. 242.

⁶⁹ Npr. *Dolenjske novice* 1885, l. 1, št. 18, str. 146.

*sta ga iz vode dva policajca in ga pripeljala v norišnico. Povprašan, zakaj se je hotel usmrtiti, je rekel da z obupnosti, ker nij imel več od česa živeti.*⁷⁰

Nekateri berači pa so svoje življenje končali s skokom pod vlak.

*“(Samomor in ogenj). Pretečeni teden je bila dvojna nesreča v bližini Goričice. Nek star berač se je vlegel zvečer pod vlak, ki mu je obe nogi popolnoma odtrgal, truplo pa nekaj časa s seboj vlekel.*⁷¹

Popotni berači, ki so umrli kot identificirane ali neidentificirane osebe izven domačega okolja, so povzročili precej problemov tako soseski oziroma občini, v kateri so umrli, kot tudi “domači” občini. Da so jih lahko vpisali v mrliško knjigo (primerjaj Makarovič 1982: 82–83), so morali poznati njihovo ime in priimek. V časopisju je kar nekaj člankov, povezanih z identificiranjem umrlih beračev, njihovimi pokopi⁷² in s spori med občinami glede kritja stroškov oskrbe in pogreba.

“(Iz Logatca). Pred nekaterimi dnevi je umrl v naši fari berač, o katerem se ne ve, kje je bil doma. Nekdo je rekel, da je od Cerknice; drugi, da je iz Vipave; tretji, da je od nekod s Pivke; četrti, da je bogat itd. Znano je samo, da je večkrat darov prosil v naših krajih. Bil je star, silno slaboten, govoriti ni mogel, tresel se je po vsem životu /.../. ČČ. Gg. Župniki, ki bi v svoji župniji pogrešali tacega moža, uljudno se prosijo, naj to naznanijo župnijskemu uradu v Logatec, da se pokojnik more vpisati v mrtvaško knjigo.”⁷³

Težave z bolnimi in umirajočimi berači so imela tudi večja mesta, v katera so v upanju na dober “zaslužek” prihajali številni berači iz različnih krajev. Npr. v Ljubljani je imel mestni magistrat v začetku 20. stoletja tako za domače kot za tuje ubožce na voljo posebne neobtesane krste, v katerih so jih odnesli v mrtvašnico na pokopališče k Sv. Krištofu, pogreb pa je bil na magistratne stroške.⁷⁴

Sklep

V časopisju iz druge polovice 19. in začetka 20. stoletja najdemo številne zapise, posredno ali neposredno povezane z berači, kar nedvomno kaže tudi na beraštvo kot pereč problem omenjenega časa. Tako najdemo odmeve na zakonodajo, povezano z domovinsko pravico in nalogami občin oziroma sosesk ter županov v zvezi s skrbjo za domače in tuje ubožne, med katere so sodili tudi berači. Kljub ženitni svobodi so se konec 19. stoletja v časopisju pojavljali številni članki, povezani s pobudami za ponovno pravico občin do omejevanja porok med berači. V časopisju najdemo precej člankov o težavah, ki so jih občinam povzročali domači in tuji berači, ter članke, povezane z izgonom kot enim od načinov reguliranja njihovega števila. Pogosti so članki, ki poročajo o nadležnih

⁷⁰ *Slovenski narod* 1874, l. 7, št. 34, str. 2.

⁷¹ Npr. *Slovenec* 1900, l. 28, št. 267, str. 3.

⁷² Npr. *Kmečke in rokodelske novice* 1871, l. 29, št. 6, str. 51–52.

⁷³ *Slovenec* 1888, l. 16, št. 112, str. 3.

⁷⁴ *Slovenec* 1905, l. 33, št. 124, str. 4.

beračih in o beračih, vpletenih v kriminalna dejanja (od kraj in goljufij do umorov), pojavljajo pa se tudi v noticah o raznih nesrečah, v katere so bili vpleteni. Seveda pa ne manjka tudi zapisov o cerkvenih in občinskih ustanovah ter posameznikih, ki so podpirali ubožne, oziroma želeli berače na ta ali oni način "kultivirati". Iz številnih tovrstnih in podobnih zapisov lahko rekonstruiramo prevladujoč odnos okolice do beračev in razmere, v kakršnih so živeli. Iz člankov je razvidno, da je šlo pogosto za vzpostavljanje razmerij med "domačimi" in "tujimi" ter "pravimi" oz. "potrebnimi" in "nepravimi" oziroma "nepotrebni" berači. Pri številnih zapisih v časopisju gre za izstopajoče oziroma skrajne oblike pojavov iz življenja beračev, ki so se zato tudi znašli v časopisju. Nemalo je takih, ki so o beračih govorili zelo negativno, s čimer so med bralci še dodatno spodbujali nestrpnost do teh ljudi, ki so jim pogosto pripisovali tudi krivdo za lastne težave.

LITERATURA IN VIRI

ANŽIČ, Sonja

1994 Ubožni institut v Ljubljani. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 42, št. 3, str. 6–11.

2000 Ubožnica. V: *Enciklopedija Slovenije 14: U–We*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 1.

2000a Ubožni institut. V: *Enciklopedija Slovenije 14: U–We*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 1.

BAŠ, Angelos (ur.)

2004 *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

BORISOV, Peter

1999 Špital. V: *Enciklopedija Slovenije 13: Š–T*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 110.

ČEČ, Dragica

2008 *Revni, berači in hudodelci na Kranjskem v 18. stoletju: doktorska disertacija*. Ljubljana: [D. Čeč].

DOLENC, Metod

1937 Usoda ljubljanske prisilne delavnice. *Kronika slovenskih mest* 4, št. 4, str. 72–76.

GEREMEK, Bronisław

1996 *Usmiljenje in vislice: zgodovina revščine in milosrčnosti*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

HOČEVAR-MEGLIČ, L.

1935 Mestno zavetišče za onemogle na Japljevi cesti v Ljubljani. *Kronika slovenskih mest* 2, št. 3, str. 240–241.

KERŠIČ, Irena

1991 Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf* 33/34, str. 329–388.

LAZAREVIČ, Žarko

1987 Ubožna oskrba v Ljubljani na prelomi iz 19. v 20. stoletje. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 35, št. 1/2, str. 38–48.

MAKAROVIČ, Marija

1982 *Strojna in Strojanci: narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

1985 *Predgrad in Predgrajci: narodopisna podoba belokranjske vasi*. Kočevje: Kulturna skupnost.

1991 Zdravstvena kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf* 33–34, str. 481–528.

1994 *Sele in Selani: narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto*. Celovec, Ljubljana, Wien: Mohorjeva založba.

MLINARIČ, Jože

1975 Meščanski špital pri Lenartu v Slovenskih goricah. *Kronika* 23, št. 1, str. 13–20.

OBADIČ, Tone

1994 Življenje v škofjeloški mestni ubožnici – špitalu: (po kroniki 1923–1931). *Loški razgledi* 41, str. 131–159.

OTOREPEČ, Božo

1974 Ljubljanska beraška značka iz leta 1667. *Kronika* 22, št. 2, str. 92–96.

PANČUR, Andrej

2011 Državne in občinske oblasti kot tretja stranka v sporih kmečkega prebivalstva s potepuhi in berači : primer beračenja ljudi iz Kroepe po Gorenjskem v tretji četrtini 19. stoletja. V: *Med nasiljem in mirom / Mednarodni znanstveni sestanek Tretja stranka, Koper, 14.–16. april 2011 = Convegno internazionale Terza parte, Capodistria, 14–16 aprile 2011 = International Scientific Meeting The Third Party, Koper, April 14th–16th 2011*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče; Benetke: Univerza Ca' Foscari. Str. 82–85.

RAMŠAK, Mojca

1998 "Po grošu se jim je dajalo in moka, zabev po žlicah": ali o beračih in lokalni medsebojni pomoči na avstrijskem Koroškem. *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*, str. 103–105.

1999 O beračih in medsebojni pomoči na Koroškem. *Svobodna misel* 37, št. 3 (12. februar), str. 23.

2002 Berači in odnos do njih na avstrijskem Koroškem v prvi polovici 20. stoletja. *Etnolog* 12, str. 81–89.

2006 Zdanljivo neviditel'ní a predsa skutoční: prehliadané žobrǎctvo na Korutánskom vidieku pred druhou svetovou vojnoú. *Slovenský národopis* 2, št. 54, str. 206–212.

ROGELJ, Monika

1998 Skrb za revne v Kranju v drugi polovici 19. stoletja. *Kronika* 46, št. 3, str. 55–76.

2000 Skrb za revne in dobrodelnost v Kranju med obema vojnama. *Kranjski zbornik*, str. 230–238.

STANONIK, Marija

1995 Miniatura – slovstvena folklorja v Vogrčah. V: M. Makarovič (ur.): *Osem stoletij Vogrč*. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba. Str. 381–400.

STARIHA, Gorazd

1995 Zgodbe o Kranjčanih kot jih je pisalo življenje v prejšnjem stoletju. *Kranjski zbornik*, str. 106–121.

2001 Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave. V: *Melikov zbornik*. Vincenc Rajšp ... [et al.] (ur.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 511–528.

2007 "Z nobenim delom se ne pečajo, le z lažnivo beračijo": odgon kot institucija odvrǎčanja nezaželenih. *Zgodovina za vse* 14, št. 1, str. 37–76.

ŠTUKL, France

1973 Občinska ubožna hiša in druge socialne zadeve. *Loški razgledi* 20, str. 48–65.

TOMAŽIČ, Tanja

1991 Povzetek o nekaterih bistvenih dogajanjih in pojavih na področju družbene kulture v 19. stoletju na Slovenskem. *Slovenski etnograf* 33–34, str. 389–432.

VALENČIČ, Vlado

1968 O ženitni svobodi in njenih omejitvah od fevdalizma do liberalizma. *Zgodovinski časopis* 22, št. 3–4, str. 255–260.

ŽMUC, Irena

2005 *Tuji berači skozi Ljubljano v času tridesetletne vojne: magistrsko delo*. Ljubljana: [I. Žmuc].

ČASOPISNI VIRI

Dolenjske novice (Novo mesto, 1885–1919).

Kmetijske in rokodelske novice (Ljubljana, 1843–1902).

Slovenec (Ljubljana, 1868–1943).

Slovenski gospodar (Maribor, 1867–1941).

Slovenski narod (Ljubljana, 1868–1943).

BESEDA O AVTORICI

Nena Židov, dr., je muzejska svetovalka in kustodinja za socialno kulturo v Slovenskem etnografskem muzeju. V letih 1997–2003 in 2009–2011 je bila urednica muzejske periodične publikacije *Etnolog* in več let urednica knjižne zbirke *Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja*. Doktorirala je z nalogo *Alternativna medicina v Sloveniji, Etnološki vidiki* (1996). Objavila je knjige *Rovaši = Tally sticks* (2010), *Ljubljanski živilski trg* (1994) in *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991). V Sloveniji in tujini je objavila vrsto znanstvenih člankov. Ukvarja se s preučevanjem ljudske in alternativne medicine, ljudskega prava in šeg.

ABOUT THE AUTHOR

Nena Židov, Ph.D., is museum adviser and curator of social culture at the Slovene Ethnographic Museum. From 1997 to 2003 and from 2009 to 2011 she was the editor of the museum's periodical *Etnolog* and for several years editor of the collection *Library of the Slovene Ethnographic Museum*. Her doctoral thesis was entitled *Alternative medicine in Slovenia – The ethnological aspect* (1996). Ms. Židov has published the books: *Rovaši = Tally sticks* (2010), *Ljubljanski živilski trg* (1994) and *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991), as well as many scientific articles in Slovenia and abroad. Her research activities focus on folk and alternative medicine, common law, and customs.

POVZETEK

Avtorica v članku ugotavlja, v kolikšni meri in na kakšen način se pojavljajo berači v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja v nekaterem slovenskem časopisju (*Dolenjske novice*, *Kmetijske in rokodelske novice*, *Slovenec*, *Slovenski gospodar* in *Slovenski narod*). Podoba, ki jo ustvarjajo časopisi, pa mestoma primerja tudi z zgodovinsko in etnološko literaturo in viri, povezanimi z življenjem beračev v obravnavanem času. Beraštvo kot pereč problem omenjenega časa je pogosto predmet časopisnih poročanj. Tako med njimi najdemo odmeve na novo zakonodajo o domovinski pravici, ki med drugim določa skrb za ubožne, med katere sodijo tudi berači. Kljub ženitni svobodi se konec 19. stoletja v časopisju še vedno pojavljajo pobude o pravicah občin pri omejevanju porok med berači. Številni so članki o težavah, ki so jih občinam povzročali berači, in o njihovem nadzoru ter preganjanju in izganjanju. Poročajo o nadležnih beračih in o tistih, ki so bili povezani s kriminalnimi dejanji, pojavljajo pa se tudi v noticah o raznih nesrečah, v katere so bili vpleteni. Seveda pa ne manjka tudi zapisov o cerkvenih in občinskih ustanovah ter posameznikih, ki so podpirali ubožne oziroma želeli berače na ta ali oni način "kultivirati". Iz člankov je razvidno, da je šlo pogosto za vzpostavljanje razmerij med "domačimi" in "tujimi" berači ter "pravimi" oz. "potrebnimi" in "nepravimi" oziroma "nepotrebni" berači. Pri številnih zapisih v časopisju gre za izstopajoče oziroma skrajne oblike pojavov iz življenja beračev, ki so se zato tudi znašli v časopisju. Nemalo je takih, ki so o beračih govorili zelo negativno in s tem med bralci še dodatno spodbujali nestrpnost do teh ljudi, ki so jim pogosto pripisovali tudi krivdo za lastne težave. V članku so posebej izpostavljeni zapisi, ki govorijo o odnosu do beračev, o nalogah lokalne skupnosti v zvezi s skrbjo zanje, o predlogih za ponovno možnost omejevanja porok med njimi in o njihovem umiranju.

SUMMARY

The article describes to what extent and in which ways beggars appeared in some Slovene newspapers (*Dolenjske novice*, *Kmetijske in rokodelske novice*, *Slovenec*, *Slovenski gospodar* and *Slovenski narod*) from the second half of the 19th and early 20th centuries. The image

created by the newspapers is partly compared to the historical and ethnological literature and sources on the life of beggars in the period under study. Begging is often mentioned as an acute problem of the period in contemporary newspaper reports. Among these are comments on the new legislation on the right of domicile, which among others defined the care of the poor, including beggars. In spite of the freedom of marriage, initiatives kept appearing in the newspapers of the late 19th century about the right of municipalities to restrict marriage between beggars. Numerous articles report on the difficulties beggars caused municipalities, and on the control, harassment, and eviction of beggars. The papers also reported on impertinent beggars and on such connected with criminal offences, and they also feature in brief reports on various accidents in which they were involved. There is certainly no lack of texts on church and municipal institutions or individuals who supported the poor or wanted to “cultivate” beggars in one or another way. The articles reveal that the issues often revolved around determining the ratio between “domestic” and “outside” beggars, or between “real/deserving” and “fake/undeserving” beggars. Many reports in the newspapers featured excesses from the life of beggars, which brought them into the news. Many refer to them in very negative terms, thus increasing the readers’ intolerance of beggars, which they often blamed for their own problems. The article focuses in particular on reports referring to the attitude to beggars, the responsibilities of local communities for the care of them, proposals to restrict marriage between them, and their dying.